

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ШЫҒЫСТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ
ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ САЯСАТТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ
ӘЛ-ФАРАБИ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
ИРАНТАНУ ОРТАЛЫҒЫ, АРАБТАНУ ОРТАЛЫҒЫ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF REPUBLIC KAZAKHSTAN
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES , FACULTY OF PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE
THE AL-FARABI'S RESEARCH CENTER, THE IRANIAN STUDIES CENTER,
THE ARABIC STUDIES CENTER

«ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИ МҮРАСЫ ЖӘНЕ
ҚАЗІРГІ ЗАМАН»
халықаралық ғылыми-теориялық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

12-13 желтоқсан 2013 жыл

MATERIALS
of the international scientific-theoretical conference
«ABU NASR AL-FARABI'S LEGACY AND
MODERNITY»

December 12-13, 2013 year

Алматы
«Қазак университеті»
2013

цветок. Для него влюбленность не была каким-то абстрактным идеалом, а являлась служением всему Человечеству — быть служителем семидесяти двум народам, как он любил выражаться. Потому что каждый человек, вне зависимости от религии и происхождения, для него являлся ближним. Юнус был прямым человеком, если он замечал какую-то ошибку, он искал ее в себе. Именно такой стиль поведения и стал для него ключом к истине.

С точки зрения современного человека очень трудно давать оценку былым временам. Для правильного понимания людей и событий минувших дней необходимо хорошо знать условия, в которых они жили, и в которых происходили те или иные события.

Руми и Юнус Эмре, целью которого было единство, добро и красота, старался на протяжении своей жизни сохранить вселенную радость. Эта любовь единственное средство, спасающее человека от эгоизма, высокомерия и делающее человека настоящим «человеком». Наш мир в настоящее время очень нуждается таких людей как Руми и Юнус Эмре. Так как в наши дни когда больше всего обсуждаются война между разными цивилизациями и нетерпимость к другим получает большой оборот. В турецком обществе идет возрождение к тем ценностям, которые были более сильны во времена Селджукской и Османской империи, доказательство тому проводимая последней десять лет политика «ноль проблем с соседями». Также создан 2009 г. институт им. Юнуса Эмре для распространения турецкой культуры и турецкий язык.

***

1. Ahmet Köseoğlu <http://www.tybkonya.com/?id=41>
2. Джан Шефик. Мевляна Джалаледдин Руми. М. 2008. С.66.
3. Дмитрия Щедровицкого. Дорога Превращений. М., 2007.с.15
4. Öngören Reşat.Mevlânâ Celaleddin-i Rumî.Ankara.т. 29. С. 444
5. Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu Mevlânâ'nın Hayatı Ve Çevresi http://www.mevlanader.org/index.php?option=com_content&task=view&id=21&Itemid=33
6. Gölpınarlı A. Mevlana Celaleddin. İstanbul.1999. с:42
7. Mikail Bayram.Selçuklular zamanında Konya'da Kültürel Faaliyetler.т.8.1994.с.90
8. Parmaksizoglu Ismet.Ibn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler.İstanbul.1993.с:21
9. Küçük O. Nuri.Mevlananın Tasavvufi Görüşleri.Konya.2006.с.20-24
- 10.Aydın Mehmet.Mevlana ve Sufizm.Konya.2007.с. 32
- 11.Demirci Mehmet. "Mesnevi" De Akıl – Aşk Karşılaştırması". http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=1044
- 12.Eraydın Selçuk.Tasavvuf ve Tarikatler.İstanbul.1994.s:51
- 13.Sami Şemseddin.Kamus-I Türki.İstanbul.1904.s.840; Joseph von Hammer.Gesch. der Redekünste Persiens Vienna 1818.s:346;Adalbert Merx.Idee und Grundlinien einer allgemeinen Gesch. Der Mystik.s:871;Baldick Julian.Mystical Islam, An Introduction to Sufism.Çev:Yusuf Said.Müftüoğlu.İstanbul.2002.s:51; Дмитрия Щедровицкого.Дорога Превращений. сост, пер. религиозно-философский комментарий: Дмитрия Щедровицкого; этико-психологический комментарий: Марка Хамкевича.м.2007.с:9
- 14.<http://www.kulturturizm.gov.tr/RU/Be...4DDB284D686EB3>

Б.К. Базаркулова

Әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

АЙМАҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК АЯСЫНДАҒЫ ИРАН МЕН АРАБ МОНАРХИЯЛАРЫ БАЙЛАНЫСТАРЫ

В статье «Отношения между Ираном и Арабскими монархиями в области региональной безопасности» рассматриваются политические и экономические противоречия между Ираном и Арабскими монархиями в обеспечении региональной безопасности, также влияние США на региональную безопасность.

Түйін сөздер: Парсы Шығанағы, аймақтық қауіпсіздік, стратегия.

In the article "The Relations between Iran and the Arab Monarchy in the field of Regional Security political and economic contradictions between Iran and the Arab monarchy, also influence of the USA on regional security are considered.

Keywords: Persian Gulf regional security, strategy.

Иран Ислам Республикасының Таяу Шығыстағы аймақтық саясатының бір бағыты - Парсы шығанағындағы Араб монархиялары. Парсы шығанағы аймағының әлемде стратегиялық маңызы жоғары. Аймақтың географиялық орналасуы да өте тиімді. Сонымен қатар Парсы шығанағы - қазіргі уақытта саяси және әскери шиеленіс сақталып отырған аймақ. Бұл саяси күрес айналымының бірі болып табылады.

Аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде Иран мен Араб монархиялары байланыстары маңызды рөлді иеленеді. Оларды өзара байланыстыратын факторлар - бұл ислам діні, аймақтық және аймақтық мүдделер, экономикалық байланыстар.

Иран геосаяси және экономикалық факторларға байланысты аймақта маңызды орынды иеленеді. Оның ішінде халқының саны, мұнай мен газ қорын иеленуі, әскери күші, территориясының үлкендігі және географиялық орналасуы Иранның аймақтық саясаттағы беделі мен күшінің салмағын арттырады. Бірақ аймақтық қауіпсіздік оның араб монархияларымен байланысына тәуелді.

Аймақтағы Иран-Араб байланыстарында маңызды орынды Сауд Арабиясы иеленді. Ал Иран - Сауд Арабиясы байланыстарындағы басты мәселе - бәсекелестік. Екі мемлекет бәсекелестігінің негізі және діни қыры бар. Иранға Парсы шығанағы аймағында саяси-әскери және экономикалық маңызы бар қарсылық көрсетуде Сауд Арабиясының мүмкіндігі жоғары. Екеуі де теократиялық мемлекет болғандықтан, діни жағынан Иран шииттік топтың, ал Сауд Арабиясы сунниттік топтың басшысы. Бұл бағыттың пайда болуы Ирандағы ислам революциясының жеңісімен байланысты. Иран мен арабтар арасындағы этникалық қарсылық та өзара байланыстарға әсерін тигізіп отыр. Екеуі де аймақта саяси көшбасшы болу бағытын ұстанады. Бұл мәселеде ислам режимі монархиялық режимнің саясатын жалғастырып келеді. Екі мемлекет арасындағы «қырғи қабақ» деңгейіндегі байланыс Иран Ислам Республикасы жарияланған уақыттан бастап қазіргі уақытқа дейін жалғасуда.

Иранның аймақтық көшбасшылыққа үмтылысы аймақтағы басқа монархиялардың да маңызын туғызып отыр. Олар территорияларының шағын болуы мен халық санының аздығына байланысты Иранның аймақтық көшбасшылық саясатына үреймен қарайды.

Қазіргі уақытта Иран мен Араб монархиялары арасында экономикалық байланыстар дамып келеді. Олар қарым-қатынасына қарамастан, олардың арасында аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде өзара сенім орнатылмаған. Қауіпсіздік аясында екі тарапты өзара байланыстыратын ресми құжаттар мен шарттар жоқ. Олардың арасындағы қайшылықтар да аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге кедергілерін тигізіп отыр.

Араб мемлекеттеріндегі шииттер үшін Иран рухани-саяси орталық болып есептеледі. Бахрейн аймағының 70 пайыздан астамын шииттер құраса, қалған араб монархияларының барлығында шииттік мемлекеттер бар. Иран шиизм орталығы ретінде Арабия монархияларындағы шииттерге ықпалын арттырып отырады және шииттерді күшейту саясатын жүргізіп келеді. Бахрейн мен Кувейттегі шииттік мемлекеттер арқылы аймақта саясатын жүргізуге үмтылады. Сондықтан Араб монархиялары Иранды араб аймағында шииттік топтарды күшейту және пайдалану саясатын жүргізіп отыр деп кінәлайды. [1,7]. «Бұл көктемнің» Бахрейндегі 2011 ж. сәуір көрінісінде Сауд Арабиясының басқарушы сунниттік мемлекетке қолдау көрсетіп, оппозиция қарсыластығын басып тастауы екі ел арасындағы сунниттік мемлекеттер арасындағы шииттік қарсыластықты күшейте түсті. Бахрейн мәселесінде Сауд Арабиясына АҚШ қолдауын көрсетті. Иран Батысты тағы да екі өлшемдер саясатын жүргізіп отыр деп кінәлады. [3]

Иран аймағындағы шииттер арқылы Иран аймақтағы саясатын күшейту саясатын ұстанса, Бахрейндегі мемлекеттің тұрақсыздық Сауд Арабиясы үшін оның шығыстағы шекарасына қауіп ретінде қарастырылады. Иран мен араб елдері арасындағы территориялық мәселе де аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бірі болып табылады. Бұл Иран мен БАӘ арасындағы территориялық дау болып отырған Үлкен Томб, Кіші Томб және Әбу Мұса аралдары. Бұл аралдарды 1971 ж. Араб мемлекеттері тәуелсіздігін жариялаған кезде Иран өз территориясына қосып алған болатын. Бұл аралдардың стратегиялық орналасуы өте тиімді, олар Парсы шығанағының Ормуз шығанағына апаратын шекарасында орналасқан. 1992 ж. Иран бұл аралдарға толық бақылауын орнатты. Қазіргі уақытта территория мәселесін шешуді БАӘ ПШАМЫК аймақтық ұйымы деңгейіне дейін көтерген. Ұйымның Жоғарғы кеңесінің бұл мәселені шешу жағдайына тікелей басшылық жасауы осы мәселеге байланысты оның ұстанымының күшейгенін көрсетеді. Абу-Даби аралдар мәселесін шешудің екі жолын, біріншісі, Иран-БАӘ екі жақты келіссөздері негізінде, екіншісі Гаагадағы халықаралық сот арқылы шешуді қарастырады. Осы аралдарға байланысты территориялық мәселенің қазіргі жағдайы Иран үшін тиімді. Араб мемлекеттерінің Лигасы ұйымы да бұл мәселеге қатысты өзіндік позициясын білдіріп отыр.

аралдарды БАӘ-не қайтарып беру туралы айтса, Иран бұл территорияның өзіне тиесілі екенін айтып, өз ұстанымынан бас тартпай отыр. Егер Иран әскери қақтығысқа тартыла қалған жағдайда Иран осы аралдардағы әскери күші мен оның стратегиялық тиімділігін пайдалана алады. Аралдар жақсы қорғалған және онда Иранның әскери базалары орналастырылған. Ең үлкен Әбу Мұса аралында әскери аэродром салынған. Ормуз жағалауында Иранның ең үлкен қалаларының бірі Бендер-Аббас орналасқан. Оңтүстік аймағында Иран бірнеше экономикалық азат аймақтары құрған. Өздерімен шекаралас аймақта Иранның әскери күштерінің шоғырлануы және бұл аймақтың экономикалық жағынан тез дамуы Араб монархияларында қорқыныш туғызып отыр. Иранның Араб монархияларымен салыстырғанда әскер саны көп, екі тарап та мұнайдан түскен қаржыға әскери қару-жарақтарын жетілдіргенімен Араб монархияларының әскер санын Иранмен салыстыруға келмейді.

Сондай-ақ Иран мен Кувейт арасында теңіз шекарасы бойында мұнай мен газға бай территория дау тудырып отыр. Бахрейн халқының 70 пайызы шииттер, Иран Бахрейн территориясын өзіне қосып алмағанымен, оны өзінің территориясының бір бөлігі ретінде санайды.

Араб монархиялары Иранды аймақтағы лаңкестік әрекеттерге қолдау көрсетіп, аймақ елдерінің ішкі істеріне араласуда деп кінәлайды. Иранның Ливандағы Хезболла ұйымына, Палестина мәселесінде Хамас тобына қолдау көрсету саясаты арабтардың қарсыластығын туғызып отыр. Сауд Арабиясы Палестинада Махмұд Аббас басқарған Палестина әкімшілігіне қолдау көрсетсе, Ливанда биліктегі «14 наурыз» бірлестігін қолдайды.

Екі тараптың аймақтағы саяси мәселелер бойынша да ұстанымдары әртүрлі. Мысалы, Палестина мәселесін реттеу, Сирия мен Ливандағы саяси жағдай. Иран Израильге қарсыластық көрсету саясатын жалғастырып келеді. Иран негізінен араб елдеріндегі өзгерістерді қолдап, Палестинадағы исламшылдарды Израильге қарсы бағыттап отырады. Ал Сауд Арабиясы болса, Палестина мәселесінің келіссөздер арқылы шешілгенін қалайды. Әрине, бұл Сауд Арабиясының экономикалық саясатымен тығыз байланысты. Сирия мәселесінде Иран Башар Асад билігін қолдаса, Сауд Арабиясы оппозицияны қолдап отыр.

Иранның соңғы он жылдағы ядролық бағдарламасына байланысты мәселе де араб монархияларының Иранға сенімсіздігі күшейтті. Араб монархиялары Иранның ядролық бағдарламасының әскери бағытта екенін айтып, оның дамуына қарсылықтар көрсете бастады. АЭС-ның біреуі Парсы шығанағының жағалауында орналасқаш Бушер қаласында болғандықтан бұл қауіпсіздік, экономикалық және экологиялық жағынан да араб елдерін мазасыздандырады. Олар Парсы шығанағын ядролық қарусыз аймақ ретінде жариялауды ұсына отырып, бұл аймақтың қауіпсіздігінің бүкіл Таяу Шығыс аймағының қауіпсіздігімен тығыз байланысты екенін түсінеді. Иранның ядролық бағдарламасына байланысты қазір Араб монархиялары да өздерінің ядролық бағдарламаларын дамыту саясатына көшті. 2020 жылға қарай Сауд Арабиясында алғашқы АЭС-сының жұмысы жоспарланып отыр. Ал бұл бейбіт ядролық бағдарламалар қарсыластыққа байланысты әскери сипат алуы мүмкін. Тарихтан өзіміз білетіндей, мысалы Оңтүстік Азиядағы, Корей түбегіндегі саяси қарсыластық ядролық қару жасауға әкеліп соқтырған болатын.

Иран мен Араб монархиялары арасындағы саяси байланыстарға АҚШ-тың әсері де өз ықпалын тигізуде. Америкаға байланысты Иранның қарсыластық саясаты, Араб монархияларының одақтастық саясаты олардың арасындағы сенімсіздіктің сақталуына әсерін тигізіп отыр.

Араб монархиялары Иранға қарсылас болғанымен Батыстың Иранға қарсы әскери саясатына қолдау көрсетпейді. Себебі, егер Иранға қарсы соғыс бастала қалған жағдайда оның салдары, біріншіден, Араб монархияларына әсер етеді. Ішкі қауіпсіздікте ұзақ жылдар бойы тұрақтылық болмайды, аймақ елдерінің экономикасына теріс әсерін тигізеді. Бұл соғыстың ұзақ мерзімге созылу қаупі және экологиялық мәселелер де араб монархияларын қауіптендіреді.

Аймақтағы саяси жағдайға аймақтық ұйым ПШАМЫК та әсерін тигізіп отыр. Бұл ұйым шеңберінде тек араб монархияларының аймақтық саясат және ұжымдық қауіпсіздік мәселелері қамтылған. Иран аймақтық қауіпсіздік шеңберіне тартылмаған. Парсы шығанағы АҚШ-тың геосаяси мүдделерінің аймағы болып саналады. Ислам революциясына дейін монархиялық Иран мен Араб монархиялары да Американың одақтастары болса, Ирандағы ислам революциясының жеңісінен кейін аймақтағы геосаяси жағдай өзгерді. АҚШ Парсы шығанағындағы саяси режимдерге бақылауын сақтай отырып, аймақтағы араб елдерінің энергоресурстарын пайдалануын жалғастырып келеді. Ал Араб монархиялары аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде АҚШ-қа арқа сүйеніп отыр. Иран мен АҚШ арасында ислам революциясынан кейін басталған қарсыластық, әрине, бұған кедергі

жасауда. АҚШ Иран мен Араб монархиялары арасындағы қайшылықтарды пайдаланып, Иранға қарсы санкциялар жариялау саясатын ұстанып, Иранды оқшаулану жағдайында қалдырды. [2].

Иран мен Араб монархиялары арасында осындай қайшылықтардың болуына қарамастан олардың өзара байланысы, әсіресе экономикалық салада сақталып отыр. Иранның Аравия түбегіне ықпалын толық орнатуы мүмкін емес, бірақ Араб монархияларындағы шиттік топтарды пайдалана отырып, аймақтың саяси жағдайына белгілі бір әсерін тигізуі мүмкін. Бұл АҚШ-тың қарсыластығын тудыратын болса, Ресей мүдделері үшін тиімді болып саналады.

Осы жылы тамызда Иранда президенттік билікке келген Хасан Роухани әлемнің барлық елдерімен Иранның байланысын жақсартуға күш салатыны туралы айтқан болатын. Ал бұл үшін Иран ең алдымен аймақ елдерімен, соның ішінде Араб монархияларымен байланысын реттейді деп көрсетті. Бұл Иранның сыртқы саясатында аймақ елдерімен байланыс негізгі екенін көрсетеді.

Осы жылғы 24 қарашадағы Иранның ядролық мәселе бойынша «алтылықпен» келісімге келуі, оның араб монархияларымен де байланысының жақсаруына әсерін тигізіп жатыр. Осы келісімнен кейін 3-4 желтоқсан күндері Иранның сыртқы істер министрі Мұхаммед Джавад Зариф Парсы шығанағындағы Оман, Катар, Кувейт, БАӘ мемлекеттеріне сапармен барды. Иран министрі екі тарап арасында өзара қайшылықтардың болуына қарамастан, өзара байланыстар қалпына келтірілетіні туралы айтты. Бұл соңғы уақытта екі тарап арасында шиеленіскен саяси жағдайды жібітуге септігін тигізіп жатыр.

Екі тараптың өзара сенімсіздіктері мен қайшылықтары келіссөздер арқылы біртіндеп, өзара саяси және экономикалық мүдделерді ескере отырып, шешілуі керек. Иран мен Араб монархиялары арасында өзара сенім орнап, оларды біріктіретін ортақ жүйе құрылған кезде аймақтық қауіпсіздік мәселесі реттеле бастайды. Парсы шығанағында аймақтық қауіпсіздік жүйесін құру Иранның қатысуынсыз толық жүзеге аспайды. Ал бұл жүйені құруға аралдар мәселесінің шешілмеуі және Иран мен Сауд Арабиясы арасындағы көшбасшылық мәселесіндегі қайшылықтар кедергілер жасауда. Аймақтық қауіпсіздікті аясындағы Иран мен Араб монархияларының байланыстарында өзара түсінушіліктен гөрі, өзара қайшылықтар үстемдік етуде. Егер екі тарап арасында саяси байланыстар жақсарса, олардың өзара сенімі мен ортақ ұстанымдары мұсылман мемлекеттерінің бірлігін арттырып, аймақтағы басқа да саяси мәселелерді шешуге өзінің оң ықпалын тигізеді.

Бірақ Парсы шығанағы аймағының Батыс үшін экономикалық маңыздылығы, Американың аймаққа байланысты ұстанып отырған саясаты, Иранмен қарсыластығы Иран мен Араб монархиялары арасындағы байланыстарға әлі де көптеген жылдары бойы теріс әсерін сақтап қалуы мүмкін.

***

1. А.М.Васильев Иран как «шиитская сверхдержава»: реальные и мнимые вызовы// Азия и Африка сегодня, №8, 2012.
2. С.М.Рогов Роль Ирана в политике США на Ближнем Востоке// Азия и Африка сегодня, №8, 2012.
3. П.В.Стегний Противостояние Израиль-Иран: Региональные и глобальные риски// Азия и Африка сегодня, №8, 2012.

Н.А. Байғараев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан

МҰСЫЛМАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ЖАҢА СЕРПІН БЕРГЕН ФЕНОМЕН - ЖӘДИДШІЛДІК

В данной статье рассматривается вопрос становления и развития *джадидизма* и его влияние на модернизацию мусульманского образования в Казахской степи.

Ключевые слова: *джадидизм, казахская степь, мусульманское образование.*

*This article discusses the formation and development of **jadidism** and its influence on the modernization of Muslim education in the Kazakh steppe.*

Key words: *jadidism, Kazakh steppe, Muslim education.*